

VIGILIA 2026 május

Görföl Tibor: VÁLASZTÁSOK UTÁN 385

TANULMÁNYOK

- Orosz Gábor Viktor: A SZEGÉNYEK IRÁNTI SZERETET ÖKUMENIKUS ALAP 386
 Solymári Dániel: A GLOBÁLIS FEJLŐDÉS PARADOXONA: A SZEGÉNYSÉG ÚJ ARCAI 389
 Csermely Péter: A TEOLÓGIA TITKOS SZUBJEKTIVITÁSA – A MISZTÉRIUMOK TÜKRÉBEN 394
 Kondorosi Noémi: SVÉD SZENT BRIGITTA POLITIKAI TÉMÁJÚ LÁTOMÁSAI: MISZTIKA VAGY BEFOLYÁSSZERZÉS? 399
 Bors Edit: SZAKRÁLIS TEREK ÉS HELYEK: A TEMETŐ KÖRNYEZETPSZICHOLÓGIÁJA 406
 Kovács Szilvia: LITURGIKUS VISSZAÉLÉSEK A SZENTMISÉN ÉS AZOK ELLENSZERE FERENC PÁPA *DESIDERIO DESIDERAVI* KEZDETŰ APOSTOLI LEVELE ALAPJÁN 411

SZÉP / ÍRÁS

- Mátyus Melinda: TÉGED ELSODORNA (részlet) 420
 Czigány György: BIZONY MONDOM; ITT LUBICKOL; GYEREKDAL (versek) 426
 Kulín Borbála: PÜNKÖSD; ÁGNES! (versek) 427
 Demeter Arnold: HATÁRIDŐ; NÉLKÜLEM (versek) 429
 Nagy Lea: IN MEMORIAM PAPA; REMINISZCENCIA (versek) 429
 Székelyhídi Zsolt: VESSE; A FIÚ (versek) 430
 Győri László: OLAJÁG; ADY ENDRE HALOTTI MASZKJA (versek) 432
 Markó Béla: MIRE VALÓ A SZERETET; SZAPPANOPERA (versek) 433

KORTÁRS VERS KORTÁRS SZEMMEL

- Zudor Boglárka: A KIMONDÁS HATÁRÁN. *Mesterházi Mónika*: HOGY NEM 434

ESSZÉK

- Gájer László: HABERMAS KERESZTÉNY REMÉNYRŐL SZÓLÓ UTOLSÓ ÍRÁSA 437
 Jürgen Habermas: KÖSZÖNTÉS 439

A VIGILIA BESZÉLGETÉSE

- Tüske László: AHMAD TAJJIB, AZ AZHAR MECSET ÉS EGYETEM LEGFŐBB IMÁMJA. TIZENÖT ÉV A NORMATÍV ISZLÁM ÓRZÉSÉBEN 442
 Ahmad asz-Száwí: BESZÉLGETÉS AHMAD TAJJIBBAL 445

NAPJAINK

- Horváth Kornélia: FERENC PÁPA LEVELE AZ IRODALOMRÓL ÉS ANNAK A KÉPZÉSBEN ÉS A SZEMÉLYISÉGFEJLŐDÉSBEN BETÖLTÖTT SZEREPÉRŐL 461

EGYHÁZ A VILÁGBAN

- Muraközy Nóra: „IMÁDKOZÓK MÁS IMÁDKOZÓK KÖZÖTT”. VÁLOGATÁS BOLDOG CHRISTIAN DE CHERGÉ ÉS CHRISTOPHE LEBRETON HOMÍLIÁIBÓL 467

SZEMLE

- részletes tartalom a hátsó borítón 473

A TEOLÓGIA TITKOS SZUBJEKTIVITÁSA – A MISZTÉRIUMOK TÜKRÉBEN

Csermely Péter

1958-ban született

Budapesten.

Evangelikus lelkész,

a Semmelweis

Egyetem professzora,

hálózatkutató,

akadémikus. Legutóbbi

írását 2025. 11.

számunkban közzöltük.

Negyven év természettudományos tapasztalatával a hátam mögött¹ már a teológiai tanulmányaim elején világos volt előttem, hogy teológusnak lenni lehetetlen dolog. Azért válik a teológia lehetetlen küldetéssé, mert a teológus nem teheti azt meg – ami a természettudós kezdő lépése –, hogy addig szűkíti vizsgálódása tárgyának a körét, ameddig úgy érzi, hogy korlátos módszertana és befogadóképessége immár a megmaradt törpeséget birtokolni tudja. Minden jó természettudós persze teljesen tisztában van azzal, hogy ez a „birtoklás” csak egy hiedelem. De mindaddig, ameddig bizonyítékok hosszú sorával igazolni tudja, hogy minden, a szakma adott állapotában elképzelhető megtett annak érdekében, hogy a birtoklása „teljes” legyen, a természettudós lelkiismerete nyugodt maradhat. A teológus már ennél a kiinduló lépésnél a legtöbb esetben megbukik.

Hogyan is birtokolhatná a teológus vizsgálódásának a tárgyát, ha egyszer a „tárgy” végső soron maga az Isten? És itt a helyzet mit sem változik akkor, ha a teológus Isten leképezéseinek egyikéből csak egy mikrorészt (például egy igeszakaszt, szentségértelmezést stb.), vagy a befogadás, illetve a hatástörténet egy mikrorészét vizsgálja (például az igehirdetés megértésének egy kérdését, egy adott teológus adott században való recepcióját stb.), hiszen a teológus képtelen megszabadulni attól, hogy amiről beszél, annak a *leglényegibb* tulajdonsága, hogy Istennel összefüggésben áll, azaz: nem választható el a Teljességtől. Gyönyörű az, ahogyan Hans Urs von Balthasar felsorolja, hogy hányféleképpen próbál egy teológus „úrrá lenni a túlradó teljességen”: szédítő tornyokat felhúzó műalkotásokat épít (Bonaventura), enciklopédikus áttekintést ad (tomisták), felvállaltan töredékes (Cusanus), utalásokkal teljes (Szalézi Szent Ferenc), labirintusszerű formát épít (Ágoston), régiségkereskedést nyit (Alexandriai Kelemen) stb.² „De soha egyetlen teológus sem merítheti ki ezt az egységet, hiszen korlátozott módon érti meg a hit valóságát, és már az is éppen elég, ha hitbeli tudása nem ellentmondásos, és fejlődni is képes.”³

„A teológia titkos szubjektivitása” címválasztás a teológus létforma másik lehetetlenségét fogalmazza meg. A teológiában ugyanis a szubjektivitás messze nem csak olyan felvállalt, a vizsgálódás célját jellemző módon jelentkezik, amikor a teológia a szubjektum reakcióját, reflexióját, leképezését stb. vizsgálja a saját összefüggéseiben. A szubjektum a teológiának messze nemcsak a tárgya, hanem (a teológus szubjektumaként) benne van a teológiai vizsgálódás minden egyes elemében is. A teológus szubjektivitása ugyanis több kell, hogy legyen a Polányi Mihály által leírt általános tudományos szubjektivitásnál.⁴ Miért? Mert ahogyan Paul Tillich megfogalmazta, teológus csak az lesz, aki nem „kívről nézi” és elemzi a teológiát, hanem

1 Csermely Péter – Gergely Pál – Koltay Tibor – Tóth János: *Kutatás és közlés a természettudományokban. Tanácsok kezdő és haladó kutatóknak*. Osiris, Budapest, 1999.

2 Hans Urs von Balthasar: *A dicsőség felfénylése*. (Ford. Görfői Tibor.) Sík Sándor Kiadó, Budapest, 2005. II/1. kötet, 22–23.

3 Balthasar: *A dicsőség felfénylése*, 89.

4 Michael Polanyi: *Personal Knowledge: Towards a Post-Critical Philosophy*. Harper Torchbooks, New York, 1962.

belül van a „teológiai körön”, azaz végső meghatározottságaként tekinti a keresztény üzenetet.⁵ Emiatt a teológusnak a szubjektuma aktívan be kell, hogy vonódjon a teológus kutatásaiba, gondolkodásába és okfejtésébe. Így tehát a teológus nem teheti meg, hogy semmilyen személyes viszonyt ne alakítson ki Istennel, illetve ennek a személyes viszonynak zéró fontosságot tulajdonítson.⁶ A teológusnak ezt a (vizsgálódásának lényegi pontját képező, levetkőzhetetlen, mert őt a „teológiai körbe” beemelő, de sokszor nem tudatos) szubjektivitását nevezem „a teológia titkos szubjektivitásának”.

Írásomban a teológia titkos szubjektivitásának néhány következményét igyekszem bemutatni. Ezek a következmények leginkább hitünk szent titkainak, a misztériumoknak⁷ az értelmezésében mutatkoznak meg, hiszen a teológus itt kerül a leginkább abba a (sokszor tudat alatti) „csapdahelyzetbe”, hogy olyan jelenségekről kell a kijelentéseit tudományos alapossgal megfogalmaznia, amelyeknek a Biblia egészének gyönyörűsége összhangzatán alapuló lényege túlmutat a mindennapi valóság kézzelfogható tapasztalásain.

Isten megismerése komplementáris gondolkodást igényel.⁸ A komplementáris gondolkodás felismeri azt, hogy Isten látszólag egymásnak ellentmondó, paradox létmódjai Isten lényegét tükrözik. Isten szuverenitása éppen abban mutatkozik meg, hogy nem törvényszerűen korlátozza magát két, egymásnak formális logikai módon ellentmondó állítás közül csak az egyikre. Még a teremtett világban előforduló komplexitásnak is az az egyik ismérve, hogy egymást kizárónak tartott állítások egyidejű érvényesülését engedi meg (például robusztusság és törékenység; a hierarchikus rend és a horizontális kapcsolatok egyidejű, dinamikus érvényesülése; a szokásos és a meglepő válaszok kombinálása stb.).⁹ A tradicionális tudományos gondolkodás „tisztaságát” jellemző, nonkompatibilis gondolkodásnak azonban éppen az az egyik fontos követelménye, hogy zárja ki az egymásnak ellentmondó állításokat. Így a teológus, mint tudós, újabb kettősség közötti vergődésre kényszerül.

Igen tanulságos volt számomra XVI. Benedek és egy ateista matematikus párbeszédében az az ateista által bizonyítottnak vélt állítás, miszerint „abszurd arra gondolni, hogy a legfőbb Létező foglalkozzon az emberrel, az ő parányi és nyomorúságos világával”.¹⁰ Hát bizony, Isten éppenhogy abszurd. Ha valaki mindent lát, mindenhol ott van, mindent érez és mindent tehet, akkor ott pontosan ugyanúgy megszűnik a kicsi meg a nagy közötti különbség, mint ahogyan Isten a saját tetszése szerint ölelhet egységbe az emberi gondolkodás szerint egymást kizáró állításokat is.

Isten Teljességének „abszurditása” abban is megmutatkozik, hogy Isten nem az időben él (és ez messze nem csak az ezer esztendő = egy nap

I. Isten Teljessége mint paradox abszurditás

5 Paul Tillich: *Rendszeres teológia*. (Ford. Szabó István.) Osiris, Budapest, 2002, 27–29.

6 John V. Apczynski: *Integrative Theology: A Polanyian Proposal for Theological Foundations*. *Theological Studies* 40 (1979/1), 23–43.

7 Csermely Péter: A misztériumok hálózata. *Vigília* 90 (2025/11), 980–986.

8 Szakács Tamás: *A teológia kettősségei komplementaritásrealista szemléletben*. Doktori értekezés. Evangélikus Hittudományi Egyetem, Budapest, 2023.

9 Csermely Péter: *A rejtett hálózatok ereje*. Vince Kiadó, Budapest, 2005.

10 XVI. Benedek – Piergiorgio Odifreddi: *Kedves teológus pápa! Kedves ateista matematikus! Párbeszéd hit és értelem, vallás és tudomány között*. (Ford. Domokos György.) Magyar Kurír, Budapest, 2020, 59–60.

azonossága; ^{2Pt 3,8}).¹¹ Az idő folytonosságának és az ok-okozati viszonyok felcserélhetetlenségének a biztonságos rendjét elhagyni nem akaró emberi agyunk azonban Istent minduntalan az időben élő entitásnak gondolja el. A teológus tudat alatti (és így sok esetben kontrollálhatatlan) gondolatai is tiltakoznak az emberlét jól megszokott időbeli és kauzalitásbeli rendjének a felborítása ellen. Ez a „gondolati kényelmetlenség” igen mélyreható következményekkel járhat: például gátolhatja a preegzisztens Krisztus felismerését, s az Ó- és Újszövetség szemléletének olyan különbségeihez (például az Ószövetség „bosszúálló Istenének” az Újszövetség szerető Istenével való szembeállítás) vezethet el, amelyek már aláássák a Biblia egységes üzenetének az erejét.

2. Jézus: a 100%-ban ember és 100%-ban Isten

A köznapi emberi gondolkodás újra és újra ki akar bújni a názáreti Jézusnak (a megtestesült igének) a Khalkédóni zsinat által felismert „egyszerre 100%-ban ember és 100%-ban Isten” kettőssége alól. Ebben a szemléletben mind az ‘egyszerre’, mind pedig a ‘100%-ban’ egyaránt fontos. Jézus ugyanis nem 50%-ban ember és nem 50%-ban Isten, azaz félisten volt. Jézus megőrizte teljes istenvoltát emberi formájában is. Jézus kettős természete földi életének szinte minden fontos állomásán számtalan kérdést vet fel, amelyeket a köznapi ész mind-mind „el szeretne dönteni”. Ezek azonban szinte kivétel nélkül olyan kérdések, amelyeket nem szabad definitív módon megválaszolnunk, mert ha bármelyik (a Jézus-ember vagy a Jézus-Isten) irányba túllendülünk, akkor elvesztünk valamit Jézusnak mint Isten emberré lett Fiának a Teljességéből.

Jézus földi életének az első misztériuma a megtestesülés. Mi marad a megtestesülésnek a Filippi-himnuszban (Fil 2,6-10) gyönyörűen összefoglalt drámájából akkor, ha ragaszkodunk Jézus 100%-os istenvoltához Jézus földi élete alatt is? Vajon Jézus kiüresedése, kenózisa elég mély marad-e akkor, ha nem gondoljuk azt, hogy ezzel Jézus a földi életére lemondott isteni dicsőségéről? Nem lesz-e a megtestesülés misztériuma éppen attól igazán mély, hogy Isten dicsősége egy magatehetetlen csecsemőbe „szorul be”, majd elszenvedi a tömegek hitetlenségét és állandó csodavárását, megmosa tanítványai lábait, és kínhalált hal? Nem elég-e az, hogy az Isten-Jézus dicsősége rejtetté, csak ritkán felbukkanóvá válik? Nem kell-e vigyáznunk a kenózis „túllendítésével” azért, mert ezzel „zárvánnyá” válhat Jézusnak a szemtanúk által igen mélyen megélt (2Pt 1,16-18; Jn 1,14b) megdicsőülése, jelentőségét veszítheti Jézusnak a hit által való folyamatos „Küriosz” megszólítása, és csökkenhet a kereszt értelmezhetőségének a mélysége is. Egyet tudunk-e érteni Karl Barth gyönyörű megfogalmazásával:

„A lemondás az ‚isteni alakról’ és a ‚szolgai alak’ felvétele, annak minden következményével együtt nem eredményez önelidegenedést Isten szentháromságos életében. Hogy kicsoda az Isten és mi az isteni, azt ott kell megtanulnunk, ahol Isten kinyilatkoztatta önmagát, és ezzel önnön természetét, az isteni lényegét is. S ha Jézus Krisztusban olyan Istenként nyilatkoztatta ki magát, aki ilyet tesz, akkor nem akarhatunk bölcsebbek lenni nála, és nem gondolhatjuk azt, hogy ez összeegyeztethetetlen az isteni természettel.”¹²

¹¹ Szakács: *A teológia kettősségei*, 66-73.

¹² Karl Barth: *Kirchliche Dogmatik IV/1*, 203., idézi Hans Urs von Balthasar: *A három nap teológiája*. (Ford. Görföl Tibor.) Osiris, Budapest, 2000, 187-188.

Nagypéntek misztériuma is a kérdések tömegét veti fel. Mennyire feszült egymásnak az Atya és a Fiú akarata a Gecsemáné-kertben? Jézus „halálos gyötrődését” (Lk 22,44) nem lehet-e értelmezni úgy, hogy az ember-Jézus szenvedéstől való rettegése küzdött az Isten-Jézus akaratával (ahol Jézus és az Atya egyik; Jn 17,22)? Szembefordult-e a „büntető Atya” a Fiával? Mennyire volt könyörtelen az Atya ítélete? „Érzéseiben” mennyire szenvedett együtt az Atya a Fiával? Mennyire bomlott meg a Szentháromság egysége Jézus kínszenvedése és halála során?¹³ Megtehetette-e volna az Isten-Jézus, hogy az ember-Jézus bármelyik pillanatban leszálljon a keresztről? Nem ad-e nagyobb erőt a kereszt drámájának, ha az Isten-Jézus Jézusban győz az ember-Jézus felett, és nem az egyszülött Fia felett győz Isten a kereszten? Nagyon finom mérlegelést kívánnak ezek a kérdések mind, hiszen itt egy olyan „mérleg” nyelvét akarjuk „optimálisan” beállítani, amely mindkét végétét egyszerre éli meg, és mutatja meg nekünk. Így válhat egyszerre igazgató, hogy Jézus a kereszten szenvedő szolgaként magára vette a világ összes bűnét, és (ezzel, ugyanott és ugyanakkor) dicsőséges királyként véglegesen legyőzte az ördögöt.

Nagyszombat is számtalan kérdést tartogat. Milyen mély a Nagyszombat csendje? Mennyire lett cselekvésképtelen az Isten-Jézus az ember-Jézus halálával? Mikor történt Jézusnak az apostoli hitvallásban is szereplő pokolra szállása? Kik voltak a börtönben lévő lelkek, akiknek Jézus prédikált (1Pt 3,19)? Elszenvedte-e Jézus a pokolban lévő, elkárhozott és elvesztett ember szörnyű kínjait? Biztos-e, hogy választ kell találnunk ezekre a kérdésekre? Hallgassuk meg Luthert: „Maradj meg az egyszerű szavaknál és képeknel, és el ne tántorítsd az okoskodó bölcsesség, amely a maga eszével akar Krisztus sírjába világítani.”¹⁴ A „válasz” helyett a lényegre fogalmazza meg Nagy Szent Gergely is: „A tenger mélysége a megváltás előtt nem út, hanem börtön volt. [...] Isten e mélységet azonban úttá változtatta. [...] Ugyanaz a *descensus* ismétlődik minden esetben, amikor az Úr aláhatol a reményvesztett szívek mélységeibe.”¹⁵ XVI. Benedek is „válasz” helyett a lényegre mutat rá: „Jézus alászállása a ‘poklokra’ [...] nemcsak halálában és halála után valósult meg, hanem mindig is hozzátartozik útjához. Az egész történelmet, annak kezdetétől – ‘Ádámtól’ fogva – át kell karolnia, végig kell járnia és szenvednie, hogy átváltoztathassa.”¹⁶

Jézus feltámadását akár a misztériumok misztériumának is nevezhetnénk, hiszen (a születéssel és a halállal ellentétben) semmilyen emberi tapasztalás nem köthető hozzá. A feltámadást magát egyetlen szemtanú sem látta. (Hadd tegyem ehhez hozzá azt, hogy „Isten végtelen bölcsessége miatt”, hiszen ha bárki látott volna bármit Jézus feltámadásából, akkor a beszámolója „a földre rángatná” a feltámadás mennyei titkát.) Mennyire volt része Jézusnak magának a saját feltámadásában? Mennyire vált a feltámadás Jézusnak és az Atyának az „újra-egyesülésévé”? Mennyire volt szükség újra-egyesülésre egyáltalán? Van-e értelme azon gondolkodni, hogy mire utalnak pontosan Jézusnak a magdalai Máriához intézett

¹³ Balthasar: *A három nap teológiája*, 73., 94., 98., 110., 182.

¹⁴ Idézet Luther Márton 1533. március 31-én Torgauban elmondott húsvéti prédikációjából, idézi Reuss András: *Az egyetlen vagy ökumenikus hitvallások*. Luther Kiadó, Budapest, 2020, 130.

¹⁵ Balthasar: *A három nap teológiája*, 158.

¹⁶ Joseph Ratzinger – XVI. Benedek: *A názáreti Jézus I.* (Ford. Rokay Zoltán.) Szent István Társulat, Budapest, 2008, 40.

szavai: „még nem mentem fel az Atyához” (Jn 20,17)? Mennyire kell nekünk a feltámadás részleteit kutatnunk? Mi hitünk magja? A feltámadás *módja* vagy a feltámadás *ténye*? Elég-e nekünk az a sok száz testvér (1Kor 15,6), aki találkozott a feltámadt Úrral? Leginkább: elég-e nekünk a saját benső tapasztalásunk a velünk élő Krisztusról?

Zárszó

A tisztelt olvasók közül sokan bizonyára nem tudták megállni azt, hogy az előző bekezdésekben felsorolt kérdéssorozat egyikére vagy másikára határozott választ adjanak. „Hát persze hogy igen!” „Ugyan már, miért így lenne?” Ez a benső kényszer, amely mindegyikünkben egyformán ott él, mutatja meg a teológusok (és a hívők) titkos szubjektivitását, amellyel megpróbáljuk „eldönteni” még azokat a kérdéseket is, amelyek akkor válnak igazán tartalmassá, ha nem akarjuk eldönteni őket. Érezzük meg, hogy Isten mit akart meghagyni hitünk szent titkaiból hitünk szent titkának. Tegyük fel a kérdéseinket mindezzel kapcsolatban, próbáljuk meg a lehető legjobban át is gondolni a válaszainkat minderre, de próbáljuk meg azt is legalább ennyire átgondolni, hogy *meddig* kell az adott kérdésben élezni a gondolkodás tisztaságát az egyértelmű válasz kicsiholása felé. Amit Isten *nem* akar, az ugyanolyan erejű, mint amit Isten *akar*.

A teológus és a hívő komplementáris, az egymással ellentétes dolgok egyidejű létezését elfogadó, „objektív” gondolkodására biztató írást - látszólag egy újabb paradoxont kreálva - hadd zárjam egy végtelenül szubjektív megtapasztalásom leírásával. 2019 augusztusát a Biblia egészének a felolvasásával töltöttem. Amikor a Lukács passziójánál Jézus keresztre feszítéséhez érkeztem, késztetést éreztem arra, hogy felálljak, és két kitért karral szemlélődő imába merüljek. „A Te fájdalmad az én fájdalmam, a Te gyötrelmed az én gyötrelmem. A Te kereszted az én keresztem. Egy komoly kérésem van csak egész életemben. Lehessek Veled Uram, és ne magammal. Csonkán-bonkán fogadj el.” Nem tudom, hogy meddig álltam ott. Az biztos, hogy a karjaim már nagyon-nagyon fájtak. Aztán történt valami... Hogy pontosan mi történt, azt nyolc nappal később, félálomban tudtam megfogalmazni magamnak (azaz: kaptam meg a Szentlélektől). Ahogyan ott álltam korábban kitért karokkal, megjelent előttem Jézus a kereszten. Nagyjából ugyanolyan magasan, és ugyanolyan pózban. Megszólalt Jézus: „Lépj be!” Végtelenül megijedtem. Egy pillanatra átfutott az agyamon néhány gondolat: „Ezt most komolyan mondod, Uram? De ha én most 'beléd' lépek a kereszten, az mérhetetlen nagy fájdalom lesz fizikailag is, hogy a bűnök súlyáról most ne is beszéljünk...” De ezek a gondolatok a másodperc tört része alatt elillantak, mert amikor Jézus mond az embernek valamit (és az ritkán van...), akkor azt *úgy* mondja, hogy ott ellenállásnak, más útnak *helye nincs*. Beléptem. Volt fájdalom is, volt teher is, de Jézus *nem* ezt akarta megmutatni nekem. Végtelenül nagy megnyugvást és békét éltem át, ahogyan „Jézusban” voltam „a kereszten”. Ez a *tetelesztainak*, az „Elvégeztetett!”-nek (Jn 19,30) a célba ért békessége volt.

Ne „szégyelljük” tehát teológiai gondolkodásunk és hitünk szubjektivitását. Ne harcoljunk ellene. Inkább ugorjunk fejest bele! De ne úgy, hogy saját magunkat követjük. Hanem úgy, hogy Jézust követjük. Így lesznek a megkapott válaszaink Teljesekek. Ámen.